

שאל בפרשת אמור

מים ראשונים: כתיבתנו השוטפת לפי מהלך לוח השנה ופרשיות השבוע ממקדת אותנו, מטבע הדברים, יותר במדרשים על פסוקי התורה ופחות במדרשים על פרקים ופסוקים מנביאים וכתובים. אמנם דרך הדרשות על פסוקי התורה אנו מגיעים לעתים קרובות גם למדרשים על פסוקים מנביאים וכתובים המשמשים, בין השאר, פתיחתאות לדרשות על פסוקי התורה; וכן בחגים ובמועדים אנו "פורצים" לעולם אחר וגם בהפטרות אנו עוסקים לעתים, אך עיקר כתיבתנו סובבת סביב פרשת השבוע. והנה נתגלגלה לנו השבת דרשה נדירה במדרש ויקרא רבה על פרק שלם בנביאים - שמואל א פרק כח. ובאשר לקשר עם פרשת השבוע, נשאיר לשואבי המים לנסות למצוא זאת בעצמם כעת, ואם לא, אזי עניין זה יובהר בהדרגה במהלך דברינו.

שמואל א פרק כח

- (ג) וּשְׂמוּאֵל מֵת וַיִּסְפְּדוּ לוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבְּרוּהוּ בְרָמָה וּבְעִירוֹ וְשָׂאוּל הִסִּיר הָאֲבֹת וְאֵת הַיְדֻעָנִים מֵהָאָרֶץ:¹
- (ד) וַיִּקְבְּצוּ פְּלִשְׁתִּים וַיָּבִאוּ וַיַּחֲנוּ בְּשׁוֹנָם וַיִּקְבֹּץ שָׂאוּל אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּגִלְבֹּעַ:
- (ה) וַיֵּרָא שָׂאוּל אֶת מַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיֵּרָא וַיַּחֲרֹד לְבוֹ מָאֵד:
- (ו) וַיִּשְׂאֵל שָׂאוּל בַּה' וְלֹא עָנָהוּ ה' גַּם בְּחִלְמוֹת גַּם בְּאוּרִים גַּם בְּנְבִיאִים:
- (ז) וַיֹּאמֶר שָׂאוּל לְעַבְדָּיו בְּקִשׁוּ לִי אִשָּׁת בְּעַלְת אוֹב וְאֶלְכָה אֵלֶיהָ וְאֶדְרָשָׁה בָּהּ וַיֹּאמְרוּ עַבְדָּיו אֵלָיו הִנֵּה אִשָּׁת בְּעַלְת אוֹב בְּעֵין דּוֹר:
- (ח) וַיִּתְחַפֵּשׂ שָׂאוּל וַיִּלְבֹּשׂ בְּגָדִים אַחֲרָיִם וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁנֵי אַנְשָׁיִם עִמּוֹ וַיָּבִאוּ אֶל הָאִשָּׁה לַיְלָה וַיֹּאמֶר קְסָמִי נָא לִי בְּאוֹב וְהַעֲלֵי לִי אֶת אִשְׁרָאֵל אֲמַר אֵלָיִךְ:
- (ט) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֵלָיו הִנֵּה אֵתָּה יְדַעְתָּ אֶת אִשְׁרָאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה שָׂאוּל אֲשֶׁר הִכְרִית אֶת הָאֲבֹת וְאֵת הַיְדֻעָנִים מִן הָאָרֶץ וְלָמָּה אֵתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי לְהַמִּיתֵנִי:
- (י) וַיִּשְׁבַּע לָהּ שָׂאוּל בַּה' לֵאמֹר חַי ה' אִם יִקְרָךְ עוֹן בְּדַבַּר הַזֶּה:
- (יא) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶת מִי אֵעָלֶה לָּךְ וַיֹּאמֶר אֶת שְׂמוּאֵל הַעֲלֵי לִי:
- (יב) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה אֶת שְׂמוּאֵל וַתִּזְעַק בְּקוֹל גָּדוֹל וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל שָׂאוּל לֵאמֹר לָמָּה רְמִיתֵנִי וְאֵתָּה שָׂאוּל:
- (יג) וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ אֵל תִּירָאִי כִּי מִה רָאִית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל שָׂאוּל אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים מִן הָאָרֶץ:
- (יד) וַיֹּאמֶר לָהּ מַה תֹּאמְרוּ וַתֹּאמְרוּ אִישׁ זָקֵן עֹלָה וְהוּא עֹטָה מְעִיל וַיְדַע שָׂאוּל כִּי שְׂמוּאֵל הוּא וַיִּקַּד אַפָּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ: ס
- (טו) וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל שָׂאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתָּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׂאוּל צַר לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וְאֱלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עֲנֵנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִים גַּם בְּחִלְמוֹת וְאֶקְרָא לָךְ לְהוֹדִיעַנִי מִה אֵעֲשֶׂה: ס
- (טז) וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל וְלָמָּה תִּשְׂאֲלֵנִי וְה' סָר מֵעָלַי וְה' עָרָךְ:
- (יז) וַיַּעַשׂ ה' לוֹ כַּאֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד וַיִּקְרַע ה' אֶת הַמַּמְלָכָה מִיְדָד וַיִּתְּנָה לְרַעְדָּה לְדָוִד:
- (יח) כַּאֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְלֹא עָשִׂיתָ חֲרוֹן אַפּוֹ בְּעַמְלֶק עַל כֵּן הִדְבַּר הַזֶּה עָשָׂה לָךְ ה' הַיּוֹם הַזֶּה:
- (יט) וַיִּתֵּן ה' גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּמַחֵר אֵתָּה וּבְגִיךָ עִמִּי גַם אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן ה' בְּיַד פְּלִשְׁתִּים:
- (כ) וַיִּמְהַר שָׂאוּל וַיִּפֹּל מֵלֵא קוֹמָתוֹ אַרְצָה וַיֵּרָא מְאֹד מְדַבְּרֵי שְׂמוּאֵל גַּם כַּח לֹא הִיָּה בּוֹ כִּי לֹא אָכַל לֶחֶם כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה:
- (כא) וַתָּבֹא הָאִשָּׁה אֶל שָׂאוּל וַתֵּרָא כִּי נִבְהַל מְאֹד וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה שְׁמַעָה שֶׁפָּחַתְךָ בְּקוֹלְךָ וְאִשִּׁים נִפְשֵׁי בְּכַפִּי וְאִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי:
- (כב) וַעֲתָה שְׁמַע נָא גַם אֵתָּה בְּקוֹל שֶׁפָּחַתְךָ וְאִשְׁמַע לְפָנֶיךָ פֶּת לֶחֶם וְאֶכּוֹל וְהִי בְּךָ כַּח כִּי תֵלֶךְ בְּדָרְךָ:
- (כג) וַיִּמָּאֵן וַיֹּאמֶר לֹא אֶכֹּל וַיִּפְרָצוּ בּוֹ עֲבָדָיו וְגַם הָאִשָּׁה וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם וַיִּקַּם מֵהָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב אֶל הַמְּטָה:
- (כד) וְלֹאִשָּׁה עֲגָל מְרַבֵּק בְּבֵית וַתִּמְהַר וַתִּזְבַּחַהּ וַתִּקַּח קֶמַח וַתִּלְשׁ וַתִּפְהֶוּ מִצּוֹת:
- (כה) וַתִּגַּשׁ לְפָנָי שָׂאוּל וַלְפָנָי עַבְדָּיו וַיֹּאכְלוּ וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ בַּלַּיְלָה הַהוּא:²

¹ פרק כח מתחיל שני פסוקים קודם: "ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע פי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך: ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמו לראשי אנשיך כל הימים". פסוקים אלה שייכים למלחמת שאול בפלשתים, שהוא הנושא המרכזי שם, אבל לא מעניין שאול ובעלת אוב. [חלוקת התנ"ך לפרקים](#) היא כידוע מאוחרת ואינה יהודית.

² קריאת הפרק כולו במקרא נראית לנו, במקרה זה, חשובה להבנת הנושא ולפיכך הבאנו את הפרק במלואו. בכך קיימנו מנהג רבותינו שהיו קוראים ובקיאם במקרא כבסיס לעיסוקם במדרש. ראה "רבי היה פושט המקראות" במדרש זה עצמו להלן, וכן ר' ינאי שהיה "פושט בטרקלינו", ויקרא רבה טז ב. אין זה מונע כמובן מחז"ל לדרוש אח"כ בניגוד לפשט המקרא, אבל את הפשט

ויקרא רבה כו ז³

מה כתוב למעלה מן הענין? "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני" (ויקרא כ כז).⁴ ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: "ואיש" זה שאול, "אשה" זו אשת בעלת אוב. ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא: מה כתוב? "והיית רק למעלה ולא תהיה למטה" (דברים כח כג) - מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן. הוא ששאול אומר לעבדיו: "בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה". אמר ריש לקיש: למה היה שאול דומה באותה שעה? למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר: כל התרנגולים שיש כאן יישחטו. בלילה בקש לצאת לדרך. אמר: אין כאן תרנגול שיקרא? אמרו לו: לא אתה הוא שצוית שיישחטו? כך, אתמול: "ושאול הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ" והיום: "בקשו לי אשת בעלת אוב!"⁵

"וַיִּתְחַפֵּשׂ שְׂאוֹל" - בשי"ן כתוב, שיצא חופשי מן למלכות.⁶ "וילבש בגדים אחרים" - מאנין פגניקא.⁷ "וילך הוא ושני אנשים עמו" - זה אבנר ועמשא.⁸ א"ר אבהו: למדתך תורה דרך ארץ, שלא יהא אדם יוצא לדרך בפחות משנים. שאם יצא בפחות מ"שני אנשים עמו", סופו שהוא נעשה עבד עבדים. אמר ר' איבו: שני בני אדם נהגו בדרך ארץ, אברהם ושאל. באברהם מהו אומר? "וישכם אברהם בבקר ויקח את שני נעריו עמו".⁹ ומי היו? ישמעאל ואליעזר. בשאל מהו אומר? "וילך הוא ושני אנשים עמו". ומי היו? אבנר ועמשא.

"ויבאו אל האשה לילה" - וכי לילה היה? אלא מלמד שהייתה השעה אפילה להם כלילה. "ויאמר קסמי נא לי באוב... וישבע לה שאול בה' לאמור: חי ה' אם יקרח עון בדבר הזה" - אמר ריש לקיש: למה שאול דומה באותה שעה? לאישה שנתונה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה. כך, שאול שואל באוב וידעוני ואומר: "חי ה' אם יקרח עון בדבר הזה".¹⁰

צריך לדעת, להתחיל בו ולסיים בו. כפי מאמרם, בכל מקום בו הדרשה מוציאה את הפסוק ממשוטו, "אין מקרא יוצא מידי פשוט" וכמו כן: "פשטיה דקרא במאי כתיב?" ראה שבת סג ע"א, ערובין כג ע"ב, כתובות קיא ע"ב, קידושין פ ע"ב ועוד הרבה במדרשים ובפרשני המקרא. וראה דברינו **פשוטו של מקרא** בפרשת חיי שרה וכן **אין מקרא יוצא מידי פשוטו** בפרשת וישב.

³ מקבילה למדרש זה נמצאת בתנחומא (הרגיל ובובר) בפרשתנו, סימן ב. ראה מדרש זה במלואו באחד משני מקורות אלה. ואנו התמקדנו במדרש ויקרא רבה והבאנו רק השוואות בולטות ומעניינות מהתנחומא.

⁴ ראה פסוק זה בשלמותו: "וְאִישׁ או אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בָהֶם אוֹב או יִדְעוּנֵי מוֹת יִמְתּוּ בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם". האם יש כאן רמז על סופו של שאול (ובעלת אוב)? ע"פ, כאן יש רמז ראשון לקשר לפרשת השבוע. אלא שהפסוק הזה הוא מסוף הפרשה שעברה - קדושים ואנו בפרשת אמור עסקינן.

⁵ אכן, בקורת קשה ונוקבת על שאול! אלא שביקורת זו לא מדויקת שהרי שאול מנסה קודם באורים ותומים ורק אחרי שה' לא עונה לו הוא פונה לבעלת אוב. ראה פסוק ו שם. ראה גם בפרק ל הסמוך שדוד שואל באפוד וה' כן עונה אותו. (דוד גם מביא שלל מעמלק ושלא כשאול איננו ננוף בשל כך. על ההבדלים בין שאול לדוד כבר עמדו חז"ל במסכת יומא כב ע"ב: "אמר רב הונא: כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה; שאול באחת - ועלתה לו, דוד בשתים - ולא עלתה לו". וזה נושא נכבד שצריך לדון בו בנפרד). צריך כנראה לראות את לשון הדרשן "היה לו לשאול באורים ותומים" בהקשר רחב יותר. כדרישה לשאול באורים ותומים, היינו להתייעץ בכוהנים ודרכם בה', לאורך כל הזמן, לא רק ברגע מסוים כאשר צר לו והוא במצוקה. יש פה גם משחק מלים ברור: "היה לו לשאול" - מי זה שהיה צריך לשאול אם לא זה ששמו שאול. לשאול את מי? האם הוא "שאלו לה" (שמואל א א כח)? או שאול לאוב וידעוני?

⁶ מבטאים ש"ן, אבל כותבים בשי"ן ולא בסמ"ך. בעימות עם הפלשתים, בעמק האלה, שאול מבטיח למי שיכה את גלית: "ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל" (שמואל א יז כה) ואילו כאן שאול נעשה "חופשי מן המלכות". ובאיוב ג יט, בתיאור עולם האמת: "קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדני". ולגבי שינוי האותיות סמ"ך ש"ן (שמואלית), ראה למשל בבא בתרא ט ע"א: "פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרוש והדר הב ליה". שצריך לבדוק (לפרש) למי נותנים צדקה. ועוד, באוצר המדרשים (אייזנשטיין): "כי שרית עם אלהים - שי"ן כתיב, מלמד ששניהם כמלאכי השרת. שעירה בשי"ן כתיב, מלמד שהיא מעמדת שערתו של אדם". ויש עוד רבים כאלה.

⁷ בגדי הדיוטות - בגדי אזרח פשוט. Paganus - אזרח.

⁸ לא ברור איך הגיע לכאן עמשא. המקום הראשון בו נזכר עמשא בתנ"ך הוא מרד אבשלום (שמואל ב פרק כ). יש אמנם ברית גורל בין אבנר ועמשא בכך ששניהם נהרגו ע"י יואב (ראה מלכים א ב לב), אך זו לא נראית סיבה מספקת. מנין לקח הדרשן את זה?

⁹ כאן מושווה אברהם עם שאול ובמקום אחר הוא מושווה עם בלעם, על כך ששניהם חבשו בעצמם את חמורם למרות שהיו להם מלווים. "אהבה מקלקלת את השורה" אצל אברהם ו"שנאה מקלקלת את השורה" אצל בלעם (בראשית רבה נה ח). שאול לא בא באהבה ולא בשנאה, אלא במצוקה. הוא לא מסתיר את מצוקתו ויחד אתה שומר על כבוד המלכות ו"נלחם עד הסוף" כפי שנראה בהמשך. וע"פ, ברור שההשוואה עם העקידה איננה רק במנהג דרך ארץ לצאת עם שני מלווים, אלא במות הבנים. יצחק, בנו של אברהם ניצל בסוף ואילו יונתן, אבינדב ומלכישוע בני שאול נעקדו יחד עם אביהם. אמנם, היה זה במלחמה, במות גיבורים (ראה קינת דוד בתחילת ספר שמואל ב), אך כאן אומר הפסוק: "מחר אתה ובניך עמי" אשר נשמע כעקידה ומוות ידוע מראש.

¹⁰ ריש לקיש שוב "סונט" בשאלו אשר שואל באוב על התנהגותו הדו-פרצופית, אבל גם מציע כאן פירוש מעניין לפיו בדברים האלה שאול מרמז לבעלת אוב מי הוא ושאלין הוא באמת מאמין באוב, אלא עושה זאת פשוט מתוך ייאוש ומצוקה. כפי שהוא אומר בעצמו לשמואל: "צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד". גם דברי האישה בהמשך, מרמזים בכיוון זה.

"ותאמר האשה את מי אעלה לך?" מאותם שאמרו "מי ה'?" או מאותם שאמרו "מי כמוכה באלים ה'?"¹¹ אמר לה: את שמואל, רבם של נביאים העלי לי. עשתה מה שעשתה ואמרה מה שאמרה – ועלה. כיון שראתו נתיראה, שנאמר: "ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול. ותאמר האישה... למה רימיתני ואתה שאולי". וכי מנין היתה יודעת שהוא שאולי? אלא אמרו: לא כשם שהוא עולה להדיוט, הוא עולה למלך. להדיוט עולה ראשו למטה ורגליו למעלה, למלך – רגליו למטה וראשו למעלה.¹²

"ויאמר לה המלך: אל תיראי כי מה ראית? ותאמר האישה אל שאול: "אלהים ראיתי עולים מן הארץ"¹³ - כיון ששמע "אלהים", נבעת. ויש אומרים: הרבה צדיקים עלו עמו באותה שעה.¹⁴

"ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי" – רבי היה פושט המקראות וכשהיה מגיע לפסוקים אלה היה בוכה...¹⁵ אמר לו: לא היה לך להרגיזי בוראך אלא בי? עשיתני עבודת כוכבים! אין אתה יודע שכשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד!¹⁶ ולא עוד, אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין והעליתי למשה עמי... והרי דברים קל וחומר: מה שמואל, רבם של נביאים, שכתוב בו: "וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה" (שמואל א ג כ) ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא, אנו על אחת כמה וכמה.¹⁷

האם להעלות לך את פרעה, שאמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'" (שמות ב, ב), או את משה שאמר: "מי כמוכה באלים ה'?" נראה שפרעה נכנס כאן לא רק בגלל המילים: "מי ה'... לא ידעתי את ה'", אלא גם משום שמצרים היא ערש הכישוף והאמונה בכוחות זרים ("עשרה קבים כשפים ירדו לעולם, תשעה נטלה מצרים", קידושין מט ע"ב). שוב, אירוניה דקה אך נוקבת של המדרש, הרבה מעבר למקרא. ובדברינו **מי כמוכה באלים ה'** בפרשת בשלח הארכנו להראות שאמירה זו היא הכחשת עבודה זרה, תחילה של ישראל כשיצאו ממצרים ולעיתים לבוא של אומות העולם כולם. האם אתה שאול, אומרת לו בעלת אוב, שייך עדיין לדור גאולי מצרים ואומרי שירת הים?

בילדותנו פתרו לנו את השאלה איך באמת העלתה בעלת אוב את שמואל, הלוא אין באוב ממש! והסבירו לנו שלכן זעקה האישה כי היא ידעה שבשקר מלאכתה והופתעה שזאת הפעם אכן עולה לה דמות. לפי המדרש היא זעקה כי שמואל עלה ניצב וישר כמו שעולה למלך ולא הפוך כפי שעולה בדרך כלל. אז הדרא קושיה לדוכתיה, האם יש ממש במעשה האוב! ובכלל, מאימתי בקי המדרש באורחות אוב וידעונו! וראה גם שם (בקטע שהשמטנו): "שלושה דברים נאמרו במי שמעלה מת בזכורו: זה שמעלה - רואה ואינו שומע קולו. זה שצריך לו - שומע קולו ואינו רואהו. זה שאינו צריך לו - לא שומע ולא רואה. כך, האשה ראתה אותו ולא שמעה קולו. שאול שמע קולו ולא ראהו. אבנר ועמשא לא רואין אותו ולא שומעין אותו". ראה רד"ק בפירושו כאן (פסוק כד) שדן באריכות בנושא זה ומסכם שלוש שיטות: שיטת רס"ג ורב האי גאון כפי שהבאנו לעיל שמאת ה' הייתה זאת שהפעם עלה לה שמואל בניגוד למאות בעלי אוב הרגילה ולכן נבחנה. שיטת חז"ל (המדרש) שהאישה אכן החיתה את שמואל ויש ממש בכשפים. ושיטת הגאון שמואל בן חפני (שהרד"ק מצטרף אליה) שהכל היה אחיזת עיניים, תמיד וגם הפעם, והאישה פשוט "תחמנה" את שאול. ראה שם דבריו, כולל הקשיים בשיטתו וכן דחייתו את דברי חז"ל במילים: "לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכחישים מן השכל".

¹³ "אלהים" כאן הוא ודאי לשון חול, הן משום שבעלת אוב היא שאומרת זאת והן משום שבסופו של דבר היא העלתה בני אדם: שמואל ואחרים כדלהלן. ראה גם דברי יעקב לעשו: "פי על כן ראיתי פניך פני אלהים ותִרְצַנִי" (בראשית לג י). אבל הבעתה של האישה ושל שאול מרמזת שהמראה כאן היה נשגב ונורא כאילו ראו את השכינה ממש.

¹⁴ עלו עמו – עם שמואל. כאן "הרבה צדיקים" ובמקבילה בתנחומא מוזכר רק משה: "אלהים ראיתי עולים מן הארץ - עולים תרי. ומי היו? משה ושמואל, כששמע שאול כן נתיירא שקרא אחד ועמדו שנים". וכך גם בפיסקה הבאה במדרש שלנו: "ונתיירא [שמואל] והעלה למשה עמו". על הצירוף של משה ושמואל יש דרשות הרבה. ראה ירמיהו טו א: "ויאמר ה' אלי: אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה". ומדרש תנחומא פרשת צו סימן יג: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, ולשמואל אמר... כי נאמן שמואל לנביא לה". לפיכך אמר הכתוב: אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי לעם הזה. והיה שקול כמשה ואהרן שנאמר: משה ואהרן ככהניו ושמואל בקוראי שמו". ובשמות רבה טז ג נראה ששמואל אפילו עולה על משה, ראה שם. וזה נושא נכבד ואכמ"ל. מה שנוגע לענייננו הוא ששמואל נבעת משום שהוא מטריח שני גדולי עולם מעולם האמת. האחד מורהו ורוחני שמשח אותו למלך (אותו ביקש לראות) והשני שכלל לא ציפה לראותו ושכתב בתורתו: "אל תפנו אל תפנו אל האובות ואל הידעונים, אל תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם". (פרשת קדושים, ויקרא יט לא). כאן שוב הולך הדרשן בדרכו שלו ובניגוד לפשט הפסוקים. במקרא אין שום זכר לבעתה זו, אדרבא, נראה ששמואל מקבל את התגלות שמואל בכבוד וביראה אבל לא בבעתה: "ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו".

¹⁵ רבי היה מתעסק בעיקר בפשט המקרא ("פושט המקראות") ולא עוסק בדרשות. חוץ מפסוקים מסוימים שבהם גם רבי היה מתעסק ודורש, והעיון והדרשה מביאים אותו עד בכי, והפסוק שלנו הוא אחד מהם (ראה במדרש שם את כל הפסוקים האחרים שהשמטנו). ראה גם לשון ויקרא רבה טז ב על ר' ינאי שהיה: "יושב ופושט בטרקלינו". ראה גם שבת סג ע"א: "אמר רב כהנא: כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו" (כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנה ולמדתי כבר את כל התלמוד ולא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו); ומסקנת הגמרא שם: "ליגמר איניש והדר ליסבר" (שילמד אדם תחילה ואח"כ ישתדל להבין). היינו, שאחרי כל הדרשות, כדאי לשוב ולקרוא את פסוקי המקרא ולהבינם כמות שהם. כך כדאי גם לעשות לדרשה זו. לשוב ולקרוא את פרק כח בשמואל א לפי "פשוטו של מקרא".

¹⁶ ראה בראשית רבה צו ה: "מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים? שלא יעשו אותו עבודת כוכבים. שכשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד. שכתוב: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. וכן אתה מוצא בדניאל. כיון שפתר את חלומו של נבוכדנצר מה כתיב: באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה. אבל דניאל לא קיבל. למה? שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה".

¹⁷ ראה בראשית רבה צג יא: "ר' אלעזר בן עזריה אמר: אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה. ומה יוסף הצדיק שהוא בשר ודם, כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, הקב"ה שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד עאכ"ו שאין כל בשר ודם יכולים לעמוד לפניו". וראה גם ברכות כה ע"ב בסיפור על פטירתו של ר' יוחנן בן זכאי שאחרי כל התורה שלמד ולימד, כלל לא היה בטוח לאן הוא הולך: "יש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנום ואיני יודע באיזו מוליכים אותי". אבל בסוף הוא אומר לתלמידיו: "הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא {ללוותני}."

"וַיֹּאמֶר שְׂאוּל צַר לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נֹלְחָמִים בִּי וְאֱלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עֲנִי עוֹד גַּם בַּיַּד הַנְּבִיאִים גַּם בַּחֲלוּמוֹת" – אמר ר' יצחק ברבי חייה: "לב יודע מרת נפשו" (משלי יד י), למה לא אמר לו "גם באורים גם בתומים"? שאילו אמר לו "באורים ותומים" היה לו לומר: אתה הוא שגרמת על עצמך. לא אתה הוא שהכית נוב עיר הכהנים?¹⁸

"וַאֲקָרָא לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מֵהָאֵשׁ" ויאמר שמואל: ולמה תשאלני וה' סר מעליך ויהי ערךך". אמר לו: הרי הוא אצל שונאך, הרי הוא אצל חברך.¹⁹ "ויעש ה' לו כאשר דבר בידי ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד" אמר לו: כשהיית אצלי היית אומר לי: "ונתנה לרעך הטוב ממך" ועכשיו אתה אומר לי: "לרעך לדוד"?! אמר לו: כשהייתי אצלך הייתי בעולם השקר והייתי מתירא ממך שלא תהרגני, הייתי אומר לך דברים של שקר. עכשיו שאני יושב בעולם האמת, אין אתה שומע ממני אלא אמת: לא חנם עשה לך הקב"ה זה, אלא "אשר לא שמעת בקול ה' אלהיך" ולא עשית חרון אפו בעמלק.²⁰

"וַיִּתֵּן ה' גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בַּיַּד פְּלִשְׁתִּים" – אמר לו: ואין לי לברוח? אמר לו: אם אתה בורח אתה ניצול. אמר לו: ואין לי לעשות סדרי מלחמה? אמר לו: אם אתה עושה סדרי מלחמה אתה נוצח. ברם אם צדקת עליך את הדין "מחר אתה ובניך עמי". אמר רבי יוחנן: מהו "עמי"? – במחיצתי. וכיון ששמע את דברי שמואל נתיירא שנאמר "וימהר שאול ויפול מלא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל". וכיון שבא אצל אבנר ועמשא, אמרו לו: מה אמר לך שמואל? אמר להם: אמר לי: למחר אתה יוצא לקרב ונוצח ... מיד יצא למלחמה ונטל שלושת בניו עמו: יונתן ואבינדב ומלכישוע. אמר ריש לקיש: באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם: בואו וראו בריה שבראתי בעולמי וצורה שצרתי בעולמי! בנוהג שבעולם, אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין. וזה יוצא למלחמה ויודע שנהרג ונטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו.²¹

ר' יהושע מסכנין בשם ר' לוי: מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור וחכמיו, דור דור ונבניו, דור דור ודורשיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ושופטיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ונביאיו, דור דור ומלכיו.²² וכיון שהראהו לשאול מלך ישראל ובניו נופלים בחרב, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, כך הוא כבודם של בניך? מלך ראשון שיעמוד על בניך נופל בחרב? אמר לו הקב"ה: ולי אתה אומר? "אמור אל הכהנים בני אהרון" שהרג שהם מקטרגים אותו, שנאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן".²³

תנו רבנן: על ה' חטאים נהרג אותו צדיק ... אשר מעל בה' ועל שהרג נוב עיר הכהנים ועל שחמל על אגג ועל שלא שמע לשמואל ... ועל ששאל באוב וידעוני ולא דרש את ה' ...".²⁴

¹⁸ אנו מתקרים לקשר לפרשת השבוע: "אמור אל הכהנים". עוד מעט ונגיע אל "הנקודה". אך בואו נלך צעד צעד עם המדרש שלנו. אפשר לראות את דברי ר' יצחק כתשובה לביקורת של ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא בפיסקה הראשונה של המדרש בה הוא מקנטר את שאול: "מוטב היה לו לשאול באורים ותומים". עונה לו ר' יצחק תשובה אנושית ופשוטה: "לב יודע מרת נפשו". שאול לא יכל לפנות לאורים ולתומים. יש להם חשבון מר איתו ועדיף כבר ללכת לבעלת אוב ...

¹⁹ מיד בפסוק הבא "לרעך לדוד". משחק מילים בחילוף אותיות ערך (שונא) – רעך (אוהב) ואולי גם משחק של "רע" ו"רע".
²⁰ "לרעך הטוב ממך" היינו שהקב"ה מצא מישהו טוב ומתאים יותר. את זה אפשר עוד להבין איכשהו. אבל "לרעך" סתם, אפילו שאיננו טוב יותר, זה עלבון קשה יותר. ובעקיפין יש כאן גם ביקורת סמויה על דוד שבאמת איננו טוב יותר משאול. ראה הגמרא ביומא, בהערת השוליים האחרונה להלן, בדבר פרנס שקופה של שרצים תלויה לו מאחוריו. וכבר הערנו גם על ההשוואה עם דוד שבפרק ל הסמוך הוא נלחם בעמלק וחוזר משם עם שלל רב! ולא מצאנו שנענש דוד על כך. כל זאת, במקביל למלחמת שאול בגלבוש שם נפל כעונש, בין השאר, על שלא קיים את צו ה' להשמיד את עמלק.

²¹ שאול מלך ישראל הראשון הוא גם ראשון וסמל למוטיב צידוק הדין! ראה מסכת שמחות פרק י הלכה ב: "הגיע זמן המקרא, כל העם קורין, והוא (האבל) שותק ואינו קורא. עמדו להתפלל, כל העם מתפללין, והוא מצדיק עליו את הדין, ומהו אומר: ריבון העולמים, חטאתי לפניך, כמעט מחובותי נגבית, והלא הרבה מיכן הייתי שוה, יהי רצון מלפניך שתגדור את פרצתי ותנחמני". וראה גם ברכות יט ע"א נוסח קצת ארוך יותר וכן שיטת אביו שם שלא אוהב את הנוסח הזה. אבל כל זה בדיעבד, לאחר המות. ופה שאול מצדיק עליו את הדין מראש! ועכ"פ, הפסוק "מחר אתה ובניך עמי", אשר נשמע כעקידה כפי שהערנו לעיל, הוא גם הסליחה והפיסוק לשאול: "אמר רבי יוחנן: מנין שמחל לו הקב"ה על אותו עוון - שנאמר: מחר אתה ובניך עמי - עמי במחיצתי" עירובין נג ע"ב).

²² ובנוסחאות אחרות גם: "דור דור וחומסיו, דור דור וגזלניו, דור דור ושוטרי". ... אין חדש תחת השמש.
²³ הנה הגענו (כמעט) לסוף הדרשה ולקשר עם פרשת השבוע. הדרשן קורא ברצף את הפסוק האחרון של הפרשה הקודמת, פרשת קדושים, ואת הפסוק הראשון של פרשתנו. האם מדרש סמוכים כאן? האם בארץ ישראל היו שני פסוקים אלה באותה פרשה? על הפסוק "עוד היום בנוב לעמוד" שקראנו בהפטרות יום העצמאות שאחר כותלנו, אומרת הגמרא במסכת סנהדרין על ע"א: "מאי עוד היום בנוב לעמוד? - אמר רב הונא: אותו היום נשתייר מעונה של נוב". עד אותו היום, שסנחריב בא לכבוש את ירושלים עוד נשאר החטא של הריגת נוב עיר הכהנים. ראה רש"י ושטיינזלץ שם.

²⁴ בנוסחאות מסוימות של מדרש ויקרא רבה נמצא "אקורד סיום" זה. מילה טובה אחרונה על שאול שאמנם נמנים בו חמש חטאות, אך נקרא "צדיק". ובמסכת יומא כב ע"ב: "מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול - מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר

אפילוג - מסכת תענית דף ה עמוד ב

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב: "ויהי כאשר זקן שמואל", ומי סיב שמואל כולי האי? והא בר חמישים ושנים הוה²⁵ ... אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: זקנה קפצה עליו ... אמר לפניו: ריבוננו של עולם, שקלתני כמשה ואהרן ... מה משה ואהרן - לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם, אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי! - אמר הקב"ה: היכי אעביד? לימות שאול - לא קא שביק שמואל, לימות שמואל אדזוטור - מרנני אבתריה, לא לימות שאול ולא לימות שמואל - כבר הגיעה מלכות דוד ... אמר הקב"ה: אקפיץ עליו זקנה.²⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים – אפילוג 2: "אמר רבי יוחנן: מנין שמחל לו הקב"ה על אותו עוון - שנאמר: מחר אתה ובניך עמי - עמי במחיצתי" (עירובין נג ע"ב).

²⁵ רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו". שאול גם מכונה "גרופית של שקמה" משום שהיה חלש ("אמר ריש לקיש: שאול גרופית של שקמה היה" ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק ב דף מ עמוד ג, שוב ריש לקיש!). שתי הסיבות אולי אינן סותרות. מלך לא יכול להיות חלש ולא יכול להיות בלי קופה של שרצים. ושני אלה היו לדוד! אין חדש תחת השמש.

²⁵ ראה תלמוד ירושלמי ברכות פרק ד הלכה א וכן ויקרא רבה ג ז שחנה אמו העלתהו לשרת בבית המקדש בגיל שנתיים וכיוון שקצבה את שירותו שם: "וישב שם עד עולם", קצבה גם שנותיו, משום ש"עד עולם" הוא חמישים שנה כדין יובל. גם סופו של שמואל לא היה סוגה בשושנים.

²⁶ הבטחנו מדרש אחד ברצף, אבל אי אפשר בלי הסיום הזה. גמרא זו דנה במות שמואל, שהגם שמת לפי החשבון בגיל 52, נאמר עליו שהיה זקן. זאת, משום שהקב"ה הקדים את זקנתו וממילא את מיתתו, על מנת שלא יראה בביטול מעשה ידיו, היינו בסיום מלכות שאול שאותו המליך כמלך ראשון על ישראל ולו בישר על קיצה. כל עוד היה שמואל בחיים, הוא לא נתן לקב"ה להמית את שאול! מות שמואל היה הפתרון היחידי לתסבוכת שנוצרה אחרי קריעת הממלכה משאול ומשיחת דוד. בכך נסללה הדרך למיתתו של שאול ולעליית בית דוד. העלאת שמואל באוב ע"י שאול, ערב מותו הוא, מקבלת ממד חדש וטראגי בעקבות גמרא זו. "למה העליתני? זועק שמואל. הלא בגללך אני בעולם המתים!" "מחר אתה ובניך עמי" – משום שמותי הוא הבשורה למותך. מיתת שנינו קשורה זו בזו, אז אין לך לצפות לתשועה ממני, ובוודאי לא באמצעות האוב.